

Голосов О.О.

ДОСВІД ВИХОДУ НА СВІТОВИЙ РИНОК ЗЕРНА КРАЇН ЕС

Аграрний ринок взагалі та ринок зернових культур зокрема займає провідні позиції в загальній системі внутрішнього ринку України. Тому важливим і актуальним чинником теорії маркетингових досліджень є розробка насамперед систем зовнішньоекономічного аграрного маркетингу зернових культур, як провідного товару України здатного конкурувати на міжнародному аграрному ринку, конкурентноспроможність якого забезпечується в першу чергу якістю землі.

Важливим фактором у цьому аспекті є аналіз досвіду провідних країн світу, зокрема країн ЕС, який має враховуватися при прийнятті рішень, з метою запобігання можливих помилок та втрат на цьому шляху, який досліджувався у роботах С.Дем'яненка[2], М.Янківца[4], В.Будкіна[1], Т.Зінчука[3] та ін. Досвід виходу країн ЕС на світовий товарний ринок розглядався досить обмежено в руслі загальних тенденцій вивчення об'єднаної аграрної політики (ОАП), початок якої було покладено у кінці 50-х років ХХ ст., що безумовно потребує більш детального аналізу.

Як зазначає С.Дем'яненко, система розробки такої політики зумовлювалася наступними чинниками:

- необхідністю гарантувати стабільне виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів харчування за такими цінами, що є доступними для споживачів,
- необхідністю забезпечення необхідних стандартів життя для фермерів шляхом гарантування їм отриманого прибутку,
- необхідністю підвищення продуктивності використання ресурсів у сільському господарстві шляхом впровадження прогресивних технологій виробництва та створення раціональної виробничої системи [1,с.67].

Відповідно ОАП спрямована на:

- підвищення продуктивності сільського господарства шляхом підтримки технічного прогресу та оптимального використання виробничих факторів (особливо – праці),
- забезпечення високого рівня життя сільського населення (зокрема – шляхом збільшення індивідуальних прибутків осіб, що зайняті у сільськогосподарській праці),
- підтримка стабільності ринків,
- забезпечення можливостей для розширення пропозицій сільськогосподарської продукції,
- підтримка збуту сільськогосподарської продукції за доступними цінами.

Зазначені завдання базувалися на тенденції регулювання розвитку насамперед внутрішнього сільськогосподарства, з одного боку, а з іншого – ураховували основні принципи ОАП ЕС:

1. Між учасниками договору існувала вільна торгівля за спільними цінами.
2. Продукція, що вироблялася у країнах – учасників договору, мала перевагу на внутрішньому ринку порівняно з імпортною.
3. Була введена спільна фінансова відповідальність, яка передбачала такі різноманітні механізми підтримки цін, які зумовлювали їх вищий рівень, порівняно із світовими.

Аналізуючи основні заходи ОАП ЕС щодо позиціонування зерна, то слід назвати такі хронологічні вежі:

1969 р.- розробка дій, спрямованих на управління перерозподілом пшениці шляхом введення програм щодо її закупівлі з метою переробки та використання на кормові цілі.

1982 р. – введено ліміти на виробництво зерна для харчової промисловості на основі середнього виробництва зерна за останні три роки.

1988 р. – введення „сільськогосподарських стабілізаторів” щодо виробництва зерна, впровадження максимальних квот щодо виробництва, бюджетна дисципліна, зниження інтервенційних цін та обсягів інтервенційних закупівель.

1992 р. – введення реформи Мак-Шері, яка передбачала зниження цін на зерно на 30%, введення компенсаційних виплат у вигляді премій за вивід 1 га земель із обробки, тобто переведення в пар.

Така політика зумовлювалася насамперед загальною соціально-економічною ситуацією країн ЕС того періоду, а також особливостями природнокліматичних регіонів, якістю землі тощо. Так, наприклад, сільське господарство країн ЕС в багатьох регіонах характеризується несприятливими кліматичними умовами, що зумовлює необхідність компенсації інвестиційною та протекційною політикою .

ОАП ЕС є досить складним механізмом, який охоплює сотні регулювань на усіх ділянках сільського господарства. Щодо міжнародного ринкового регулювання зерна то в спрощеному вигляді механізм функціонування ЕС можна описати таким чином. Кожного року Рада Міністрів ЕС (у складі 15 міністрів сільського господарства – членів ЕС) визначають цільові ціни за видами сільськогосподарської продукції, у тому числі на зерно. Така ціна є верхньою межею цін всередині ЕС і у більшості випадків перевищує світові ціни [5].

Так, з метою запобігання дешевого імпорту зерна, який може збити цільову ціну, на імпортоване зерно встановлюється податок у розмірі різниці між світовою та цільовою цінами. Він по-суті виступає інструментом для захисту гарантії внутрішньої ціни від деформування торговельними потоками. Цінові гарантії – це ядро єдиної аграрної політики країн ЕС. Імпортний податок гарантує конкурентоздатність зе-

рна на внутрішньому ринку, проте лише у тому випадку, коли ціни внутрішнього ринку будуть вищими за контрольовані ціни або дорівнюватимуть їм. У разі дії цінових гарантій, є потреба дії адміністративного механізму для розрахунків та введення імпортного тарифу, який здатний виявити різницю між вищою ціною гарантією та нижчою світовою ціною.

Проте необхідно зазначити, що інтервенційна ціна, за якою продукція закуповується на внутрішньому ринку, може збити цільову ціну. За таких умов на всі імпортовані товари передбачено встановлення податку в розмірі різниці між світовою та цільовою цінами. Це – так званий „змінний податок”, що зумовлюється коливанням світової ціни.

Діючий механізм цінової підтримки функціонує за умов, доки ЄС є імпортером зерна. У випадку, коли ЄС виконує функцію експортера зерна, імпортний податок не має жодного значення для внутрішньої ціни, яка за цих обставин знижується до рівня світової. Щоб не допустити таке зниження Рада Міністрів ЄС встановлює „інтервенційну ціну на зерно”, тобто більш низьку цінову межу, яка є гарантією для сільськогосподарських виробників зерна. За рахунок цього забезпечується пріоритетність ЄС як експортера зерна.

Так, країни ЄС закуповують будь-яку кількість відповідної продукції за інтервенційною ціною і таким чином запобігають падінню ціни на внутрішньому ринку нижче ніж зазначена ціна. У разі, якщо продукції вироблено та закуплено забагато, змушеним є її експорт, що наносить достатній збиток бюджету ЄС, оскільки в такому випадку він здійснюється за світовою – нижчою – ціною. Тому ОАП ЄС має вводити експортні субсидії і забезпечує їх як найвищі. Сума таких виплат сягає до 84% усіх світових експортних субсидій.

Зазвичай субсидії встановлюються кожного тижня за рішенням Комітету управління на базі цін тендерних торгів. На експорт встановлених обсягів продукції видаються експортні сертифікати, що надають право на субсидію. Крім цього вводять фіксовані субсидії на експорт у держави, які є традиційними покупцями зерна країн ЄС.

Експортні субсидії, які дорівнюють різниці між цінами інтервенції та цінами світового ринку, надаються приватним трейдерам. За умов відсутності таких субсидій, вони б відмовилися експортувати продукцію з ЄС, оскільки експорт зводився б до закупівлі за вищими цінами (цінами інтервенції) та продажу – відповідно - за нижчими цінами (цінами світового ринку). Таким чином, експортні субсидії компенсують трейдерам зазначений розрив.

Зазначена цінова політика ЄС мала як позитивний бік, так і негативний.

Так, вона поступово призвела до того, що обсяги виробництва зерна у країнах ЄС значно збільшилися, проте, наприклад у кінці 70-х років ЄС став найбільшим експортером зерна, що означало певні збитки та необхідність виділення значних бюджетних коштів для покриття різниці між світовою та внутрішньою ціною. В середньому на кожного жителя ЄС субсидії становили від 70 євро (в Англії) до 400 євро (в Ірландії) на рік. Субсидювання та політика державної підтримки аграрного сектору, крім того, знижує конкурентоздатність зерна на світових ринках.

Підтримка цін не враховувала ріст виробництва та рівень споживання, що призвело до перевиробництва сільськогосподарської продукції.

Так, як зазначає С.Дем'яненко, за останні п'ять років продуктивність сільського господарства у галузі зерна значно знизилася, хоч більше ніж половина бюджету витрачалася на підтримку сільського господарства. Це зумовлює той факт, що збільшилися ціни на продукти харчування. В 1995 році, наприклад, споживачі змусили заплатити за продукти харчування на 53 млрд. дол. більше, ніж до ОАП [2].

Поряд, найбільшу вигоду від зазначеної політики мають не виробники зерна, а власники засобів виробництва, оскільки ріст цін зумовлює зростання вартості засобів виробництва.

Разом з цим, зазначена політика сприяла захисту прибутків провідних фермерських господарств, оскільки грошові кошти, що надавалися виробникам для підтримки цін, були пропорційними обсягам виробленої продукції. Як наслідок, підвищилося зростання малих та середніх фірм, сформувалися сприятливі умови для розвитку значною мірою внутрішнього ринку ЄС як інтегрованого єдиного ринку зерна.

Поряд з цим, об'єднана аграрна політика викликала нарікання торговельних партнерів Європи – зерно за субсидійованими цінами поступало на зовнішній (світовий) ринок та витісняло зазначений товар інших країн, насамперед з малорозвинених аграрних регіонів. Експорт аграрної продукції залишався для країн третього світу часто єдиним джерелом прибутків і європейці справедливо критикувалися за проведення протекційної політики, яка ставила такі країни на межу виживання.

Проте існуванню ОАП не завадив навіть процес торговельної лібералізації, у тому числі створення Всесвітньої торговельної організації (ВТО). Країни ЄС не погоджувалися на лібералізацію аграрного сектора економіки.¹ Такий стан речей змусив частково коригувати ОАП ЄС дещо в іншому руслі, шляхом

¹ Необхідно зазначити, що ЄС не єдина державна система, що впровадила політику протекціонізму. Того ж підходу (підтримка сільського господарства за рахунок багатомільйонних субсидій) дотримуються і такі держави як Японія, США. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 30 найбільш розвинених країн світу витратили на підтримку сільського господарства у 2002 році \$234 млрд. Біля \$90 млрд. відводиться на Європу, яка компенсує до 35% від ціни сільськогосподарської продукції. Субсидії в США становлять \$50 млрд. або 21% від вартості продукції, а в Японії сягають 70%.

введення у 1999р. сільськогосподарської „Програми 2000”.

Згідно з цією програмою передбачено такі заходи щодо регулювання зернової політики:

1. Зниження цінової підтримки зерна на 15% (або 18 євро за тону(с 119,19 EUR/t до 101,31 EUR/t)).
2. Повна відміна інтервенційної закупівлі жита.
3. Скорочення фінансової підтримки виробників пшениці дурум.
4. Зниження субсидій для зберігання зерна.
5. Встановлення базового показника на рівні 10% для виводу пашні з обробки протягом 2000-2006 років.

Такого типу досить радикальна політика певною мірою нівелює багатоступеневий зв'язок між виробництвом зернових та фінансовою підтримкою, яку мають при цьому фермери. Замість усталеного субсидювання фермери будуть отримувати однакові субсидії, незалежно від того, що саме і в якій кількості вони виробляють. Різниця між ними буде визначена на основі історичних тенденцій розвитку та відповідних природоохоронних стандартів [3].

Так, планується що обсяги субсидій можуть бути збережені на такому рівні в € 42 млрд., проте річний приріст не повинен перевищувати 1%. Доплати для фермерів із 15 членів ЕС будуть поступово зменшені на 3% в 2005 році, 4% в 2006 році і далі на 5% за рік.

Проте, наприклад, Франція закріпила за собою право часткового збереження системи залежності субсидій та обсягів виробництва. Так, минула система субсидювання може застосовуватися, наприклад, до 25% рослинного виробництва Франції. Поряд з цим ціни на пшеницю, яку інтервенційними цінами підтримувала Франція, збереглися на старому рівні, хоч в цілому обсяг субсидювання в зерновому секторі буде скорочено в цій країні наполовину.

Разом з цим, кошти, сформовані внаслідок скорочення доплат, підуть на розвиток так званих „сільських територій”. „Нова програма” передбачає головним чином кроки щодо екологічної охорони та поновленню природного ландшафту. Поступовий перерозподіл коштів від субсидій до забезпечення природоохоронних заходів сприятиме усуненню кризи перевиробництва сільськогосподарської продукції та надмірного використання природних ресурсів внаслідок застосування хімічних добрив.

Отже, головною метою вжитих заходів щодо впровадження „Нової політики” є зменшення виробництва сільськогосподарської продукції взагалі та зернових зокрема. Посівні площі під злаки буде скорочено на 2%, а на жито та тверді сорти пшениці вони зменшаться на 10%, риса – 14%. Ці площі буде переведено під сівбу виробничих рослинних масел, зокрема рапсу. Такі культури планується використовувати для створення домішок до палива з метою покращення екологічної ситуації та скорочення використання нафти на континенті. У зв'язку з цим планується виведення 700 тис. га. із сільськогосподарського виробництва.

Тому, сучасна об'єднана (єдина) аграрна політика досить складна, оскільки зв'язок між компенсаційними виплатами та скороченням посівних районів зерна вимагає жорсткого адміністративного контролю, що не завжди є зрозумілим для окремих фермерів. Проте перевага досить вагома, оскільки аграрна політика ЕС об'єднала різні національні політичні лінії та створила загальний ринок сільськогосподарської продукції взагалі та ринок зерна зокрема [3].

Так, ОАП ЕС позиціонує власний ринок зернових на світовому товарному ринку насамперед як такий, що відповідає основним критеріям ринка споживача, урахувавши його вимоги та потреби. Дані опитування жителів країн ЕС свідчать, що політика сільського господарства має спрямовуватися на гарантування безпеки сільськогосподарських продуктів для споживачів, врахування інтересів охорони навколишнього середовища, захист малих за розміром фермерських господарств, адаптацію виробництва до вимог споживача, збільшення конкурентноздатності європейського зерна на світових ринках, збільшення рівня диверсифікації сільськогосподарської продукції та її розвиток на екологічно чистій основі [4,3]

Відповідно до вимог споживача впроваджується політика виводу сільськогосподарських земель із використання. Так, на 2002 рік та на наступні роки передбачено дотаційні виплати в розрахунку на 1 га : в Англії – в сумі 371,07 ЕВРО, в Шотландії – 328,23, в Уельсі – 325,71 тощо. Близько 25 відсотків виведених полів можуть залишатися нескошеними до трьох років з метою розведення дикої флори та фауни.

Оскільки серед споживачів найбільшим попитом користуються продукти, що вироблені на основі екологічно збалансованих та динамічно адаптованих технологій, важливе місце відводиться впровадженню методів та технологій виробництва, що базуються на збільшенні вмісту гумусу в ґрунті шляхом збереження систем сівби, внесення органічних добрив, а також застосування інших технологічних прийомів, які не пов'язуються з негативним впливом на оточуюче середовище.

В системі аграрної політики ЕС за допомогою субсидювання дрібних фермерів вдається зберегти своєрідність поселень окремих регіонів, що дає змогу для виховання понять природний ландшафт, сільські общини, культурне надбання, тощо. Так, наприклад, державні програми Англії передбачають укладання

Подібное положення не задовольняє також ряд розвинених країн т.з. Кернської групи, країн, які різко лібералізували власний аграрний сектор, - Австралія, Нова Зеландія, Бразилія, Аргентина та ін. Саама ця неформальна група країн є ключовим лобістом процесу лібералізації зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією.

десятирічних договорів з фермерами щодо збереження природного середовища. Програма упорядкування сільських територій забезпечується наданням грошових та інших матеріальних ресурсів з метою стимулювання ініціатив підтримки у відповідному стані місць видатних історичних подій, а також забезпечення біодиверсифікації шляхом збереження природного середовища, з метою стимулювання розвитку сільсько-господарського туризму.

Отже, важливим чинником аграрної політики ЄС став факт регулювання ринкової системи зерна на базі міждержавного регулювання цінової політики та розробленої системи субсидювання, які сприяли підтримці власного виробника зерна та його захищеності на міжнародному ринку.

Джерела та література

1. Будкин В. Проблемы и перспективы сотрудничества между ЕС и Украиной.- Экономика Украины, - 2000,-№9,-с.82-89.
2. Дем'яненко С. Общая Аграрная политика ЕС: Сущность, тенденции и значение для Украины.- Экономика Украины, - 2000, - №9, - с.80-89.
3. Зинчук Т. Аграрная политика Украины: Возможности и перспективы интеграции в ЕС.- Экономика Украины, - 2000, -№12,- с.61-66.
4. Янкиев М. Агромаркетинг как фактор рыночной трансформации АПК Украины. – Экономика Украины, - 2000.-№4,-с.55-58.
5. Ш.фон Крамон-Таубальдель, Л.Штріве. Реформа спільної аграрної політики ЄС та стратегія аграрної політики для України. Україна на шляху до Європи (за редакцією Л.Хоффманна і Ф. Мьоллерс).- К.:Фенікс, 2001, - с.194.

В статье анализируется опыт стран ЕС в аспекте реализации зерна на внешнем рынке. Важное внимание уделяется анализу Объединенной аграрной политики в области зерна, а также направлениям позиционирования зерновых как товара.